

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.14.02 “ХХ”

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

О.Б.Дмитришин

Анотація. Статтю присвячено розкриттю сутності науково-дослідницької роботи студентів вищих навчальних закладів України. Автором розглядаються різні трактування понять “науково-дослідницька” та “навчально-дослідницька” робота.

Ключові слова: наукова діяльність, студентська наука, науково-дослідницька робота, навчально-дослідницька робота.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию сущности научно-исследовательской работы студентов в вузах Украины. Автором рассматриваются разные трактовки понятий “научно-исследовательская” и “учебно-исследовательская” работа.

Ключевые слова: научная деятельность, студенческая наука, научно-исследовательская работа, учебно-исследовательская работа.

Summary. The article concentrates on disclosure of the essence of the students' scientific-research work at higher educational institutions in Ukraine. Different interpretations of the notions “scientific-research work” and “educational-research work” are considered.

Keywords: the scientific activity, student's science, the scientific-research work, educational-research work.

Постановка проблеми. Вхідження сучасної української вищої освіти у європейський освітній простір спричинює необхідність орієнтування вищих навчальних закладів у новітніх міжнародних стандартах. Саме вони вимагають не лише наукових знань, а й прикладних умінь. Ці стандарти вимагають підготовки якісного фахівця, здатного знайти себе на ринку праці. У цьому контексті виникає потреба у підготовці висококваліфікованих спеціалістів, здатних творчо вирішувати проблемні питання, шукати шляхи і способи самовираження і самоствердження в умовах сьогодення. Навчальний процес у сучасному вищому навчальному закладі повноцінно не в змозі сформулювати всебічно розвиненого фахівця [3; 4; 5].

Покращення і науково-дослідницької роботи студентів є вимогою Болонської декларації, яку необхідно вирішувати на рівні нашої держави. Самі по собі принципи, які покладено в основу Болонських декларацій, на нашу думку, логічні й послідовні. Справа не в них, а в нашому намаганні як можна швидше застосувати їх в практику вітчизняного навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти науково-дослідницької роботи студентів у процесі професійної підготовки розглядалися в роботах багатьох науковців (Г.Кловак, О.Дубасенюк, Н.Гавриш, П.Горкуненко, А.Гостев та ін.). Питанням організації, методики та структури науково-дослідницької роботи займалися В.Шейко, Н.Кушнаренко, Н.Погребняк, В.Кремень, С.Гессен, С.Нікітін, Я.Болюбаш, І.Дагіте, М.Ковальова та ін. Науково-дослідницьку роботу як необхідну складову підготовки студента вивчали Н.Яковлева, З.Єсарєва та ін. До зарубіжного досвіду організації студентської наукової роботи звертались М.Кларін, З.Малькова, Г.Воробйов, Л.Філіпова та ін. Безліч науковців в своїх дисертаціях розглядають процеси інтеграції в освіті й науці (О.Глушенко, О.Микитюк, О.Нечаєва та ін.). Активну пізнавальну діяльність, як основу розвитку й удосконалення дослідницьких умінь студентів вивчали в своїх працях такі автори, як Г.Цехмістрова, С.Вітвицька, О.Крушельницька, Г.Кловак, М.Білуха, Ю.Тормос. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць з даної проблеми, у них висвітлюються лише окремі аспекти науково-дослідницької роботи студентів.

У контексті вище сказаного актуальним є питання нашої наукової розвідки, **метою якої** є аналіз поняття “науково-дослідницька робота” в сучасному науково-педагогічному трактуванні.

На сьогодні накопичено чималий історіографічний потенціал наукових робіт про “науково-дослідницьку роботу студентів”. Однак більшість монографій та наукових статей, сучасного періоду має лише позитивну характеристику навчально-виховного процесу вищої школи. Саме у такому ракурсі ми будемо аналізувати сутність даного поняття.

Термін “науково-дослідницька діяльність студентів” не є однозначним. Упродовж чималого часу у педагогічній літературі він трактувався по-різному. З метою уточнення його сутності розглянемо близькі поняття “наука”, “дослідницька діяльність”, “науково-дослідницька діяльність” та “навчально-дослідницька діяльність”.

С.Гончаренко поняття “наука” визначає “як соціально-значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об’єктивних знань про дійсність” [3, с. 228]. Наука є складовою духовної культури суспільства, охоплює як діяльність по здобуванню нового знання, так і результат цієї діяльності – суму набутих на даний момент наукових знань. Термін “наука” вживають також для позначення системи знань, яка включає в себе творчу діяльність по постановці, вибору й розв’язанню проблем освоєння світу. Наука може виступати як форма суспільної свідомості, що в свою чергу допомагає при встановленні та усвідомленні об’єктивної істини. Саме дане визначення є найбільш поширеним та використовуваним у педагогічній науці.

На переконання В.Ковальчук, Л.Моїсєєв, “сучасна наука утворює усе тісніші зв’язки з усіма соціально-економічними, політичними, виховними і культурними інститутами. Вона усе більше і глибше проникає в політику, промисловість, сільське господарство, адміністративну діяльність і військову сферу. В умовах науково-технічної революції перетворення науки в продуктивну силу стає однією з основних закономірностей розвитку суспільства. Зростає значення не лише природничих і технічних, але і соціальних наук та філософії. Останній належить головна і керівна роль у розвитку наукового пізнання в цілому. Для сучасної науки на перший план виходить проблема організації керування її розвитком. Спочатку ці проблеми вирішувалися за допомогою розвинутої системи університетів і ВЗО за галузевим принципом” [5, с. 24]. Поняття “наука” не лише передбачає накопичення знань, а й наукову творчість та дослідницьку діяльність.

“Дослідницьку діяльність” В.Голобородько розглядає як активну діяльність направлену на вивчення певного об’єкта, предмета, явища або процесу. Вивчення це відбувається за допомогою відповідних прийомів та методів і включає в себе науковий та практичний елемент [2]. Тобто з поняття “дослідницька діяльність” випливають тлумачення “науково-дослідна” і “науково-дослідницька” робота. Ми у статті вважатимемо дані поняття тотожними, оскільки великий тлумачний словник подає поняття “дослідний” та “дослідницький” як синоніми [1, с. 321].

В.Шейко, Н.Кушнарєнко, М.Сметанський та ін. умовно поділяють дослідницьку діяльність на “науково-дослідницьку” та “навчально-дослідницьку”. Найбільш вдале визначення “науково-дослідницької” роботи подано в Енциклопедії освіти як “...важливої складової навчального процесу, органічної складової, частини освіти, базового елементу і рушійної сили її розвитку” [4, с. 354].

“Навчально-дослідна діяльність” – це такий вид індивідуальної пізнавальної діяльності, який ґрунтується на творчому ставленні до предмету, що вивчається [1, с. 8]. В. Голобородько ін. притримуються думки щодо визначення поняття “науково-дослідна діяльність” як інтелектуальної творчої діяльності, спрямована на одержання нових знань, націлена на формування у студентів прагнення до постійної самоосвітньої роботи, загального професійного самовдосконалення [2].

В.Шейко та Н.Кушнарєнко переконують, що науково-дослідна діяльність студентів включає в себе два взаємопов’язані елементи: навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості; наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів. Вона забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією і методами наукового дослідження;
- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні методологією і методами наукового дослідження, досягненні високого професіоналізму;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;
- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; залучення найздібніших студентів до розв’язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики;
- необхідність постійного оновлення і вдосконалення своїх знань;
- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця;
- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у стінах вищого навчального закладу резерву вчених, дослідників, викладачів [10, с. 24].

Аналіз вищезазначених завдань сприятиме не лише ефективності організації науково-дослідницької роботи у сучасних вишах, а й ефективному входженню їх у Болонський процес, покращення якості знань, умінь та навичок студентської молоді.

Науково-дослідницька діяльність студентів потребує певного наукового потенціалу. Як зазначають

вчені (Н.Погребняк, Я.Болюбаш та ін.) під час професійної діяльності у студентів формується потенціал, який можна поділити на три види: науковий, технічний та технологічний [5, с. 32].

Оскільки “науково-дослідницька робота студентів” є поняттям складним та неоднозначним, то науковці розглядають різні підходи до нього. Зокрема, Н.Кушнарєнко та В.Шейко аналізують стан науково-дослідної роботи студентів вищих навчальних закладів України як важливий чинник виявлення та розвитку талановитої молоді, визначають умови розвитку творчої особистості в науковому просторі освітніх закладів та особливості підготовки студентів до науково-дослідної роботи. До основних умов розвитку успішного науковця автори відносять насамперед високий рівень організації праці. Тільки завдяки добре спланованій роботі можна досягнути позитивних результатів за короткий час. Вчені зазначають, що дослідник повинен мати такі риси, як терпіння, завзятість, наполегливість, спостережливість, енергійність, критичність, самоорганізацію та ін. Ці якості не тільки можна, а ще й потрібно виховувати кожному, хто має за мету з дослідника-початківця перерости в висококваліфікованого науковця, здатного творчо мислити і знаходити вихід з любых труднощів. Проте, окрім стандартних порад не варто забувати про індивідуальні особливості, оскільки, як ми знаємо універсальних засобів у цій сфері не буває [10].

Науково-дослідницька діяльність студентів у вищій школі розглядається як важливий компонент підготовки висококваліфікованих кадрів відповідних профілів і спрямована на розв’язання таких завдань: формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією й методами наукового дослідження; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей; задоволення наукових інтересів студентів у певному напрямі шляхом залучення їх до розв’язання наукових проблем; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; формування вмінь виконувати курсові, дипломні та магістерські роботи, підготовки наукових публікацій; створення та розвиток наукових шкіл, проблемних груп, творчих колективів тощо. Всі форми НДДС поділяються на дві групи. А саме: ті, що є складовою частиною навчально-виховного процесу (підготовка наукових рефератів на задану тему; виконання дослідницьких лабораторних робіт і домашніх завдань, що містять елементи творчого пошуку; дослідницькі завдання на усіх видах практики; виконання курсових, дипломних (кваліфікаційних) проектів); ті, що виконуються в позааудиторний час (студентські гуртки і проблемні групи, студентське науково-творче товариство).

За твердженням М.Князян феномен “самостійно-дослідницька діяльність” студента – “це є пізнавальна діяльність творчого характеру, яка, з одного боку, сприяє розвитку, з іншого боку, вимагає для власного саморозгортання, методологічної функціональності особистості, її системного критичного науково-концептуального мислення, володіння технікою рефлексивного самопізнання, високою процесуально-технологічною спроможністю ефективної реалізації пошукової роботи на засадах поліпарадигмальності” [6, с. 8].

Наведені визначення дають право стверджувати, що перші два – тотожні, а третє є технологією самостійно-дослідницької діяльності, яка передбачає ознайомлення студентів із системою цієї діяльності для їх активного включення у науково-педагогічну творчість. Тому стає зрозумілим, що тільки тоді, коли формування самостійно-дослідницької діяльності студентів і магістрів носить цілеспрямований систематичний характер у навчально-виховному процесі та в позааудиторній роботі через систему самостійно-дослідницьких завдань (індивідуальні завдання творчого характеру) можна ефективно включити студентів у дослідну роботу з розв’язання актуальної наукової проблеми.

За основу розробки таких завдань доцільно взяти рекомендації М.Князян, відповідно до яких систему організації завдань розподілено за фазами (препаративна, модифікаційна і креативна) і за компонентами самостійно-дослідницької діяльності (мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуально-операційний, рефлексивний). Кожне завдання супроводжується узагальненим алгоритмом його виконання, що, як зауважує автор, “дозволяє “розбити” самостійне дослідження на окремі кроки, забезпечити самоконтроль та самооцінку якості кожного кроку, урегулювати режим дослідження” [6, с. 48].

Досвід залучення студентів до науково-дослідної роботи, рекомендації та пропозиції щодо організації науково-технічної творчості молоді розкрито у роботі О.Микитюк [6]. Автор аналізує специфіку (забезпечення фундаментальних, теоретичних, експериментальних прикладних досліджень у різних галузях наук згідно з планами кафедр, підготовка кадрів вищої кваліфікації, здійснення зв’язків науково-дослідної роботи з навчально-виховним процесом сучасних вищих навчальних закладів, залучення студентів до науково-дослідної роботи) науково-дослідної роботи студентів у педагогічних ВНЗ XIX ст. [7, с. 13]. Так, залучення студентів до цього напрямку діяльності є одним із найважливіших завдань науково-дослідної роботи ВНЗ”. Тому, що вона реалізує важливі функції удосконалення навчально-виховного процесу, розширює коло різноманітних наукових проблем, що сприяє розширенню світогляду, виховують потяг до самоосвіти, розвитку мислення, уміння

спостерігати, аналізувати, навичок самостійної творчої дослідної роботи тощо”[7].

На думку О.Микитюк, участь студентів у наукових дослідженнях з проблем педагогіки є одним з основних способів розвитку їх обдарувань. Однак низький дослідницький рівень, відсутність нового оригінального матеріалу та цікавих пропозицій – недоліки сучасного стану науки [7, с. 26].

Вартим у контексті вищесказаного є монографія Л.Прокопів, у якій розкрито вплив науково-дослідної роботи на організацію навчання та відбору до ВНЗ обдарованої студентської молоді, зокрема, авторка наголошує на позитивний і первинний вплив навчально-дослідної роботи (гурткової, факультативної тощо) на якість навчання студентів, зокрема, на комплексному врахуванні змісту, структури та функцій навчально-дослідницької діяльності студентів. Саме науково-дослідницькі методи, здатні принести якісні результати у майбутній професійній діяльності [8].

Розглядаючи питання змісту організації студентської наукової роботи не можливо залишити без уваги значну кількість освітніх видань, газет та збірників, що містять різноманітний матеріал щодо даної проблеми, та свідчать про важливість та актуальність нашої розвідки. Серед них слід відзначити газету “Освіта”, збірники “Вісник вищої школи”, “Проблеми освіти”, “Проблеми вищої школи” та ін.

Отож, аналіз історіографії із щойно окреслених питань дає підстави зробити висновок, що єдиного визначення науково-дослідницької роботи немає. На основі ретельного вивчення й аналізу сутності дефініції, вважаємо, що науково-дослідницька діяльність – це пізнавальна діяльність, яка сприяє формуванню самостійного, аналітичного мислення, розвитку інтелекту та творчих здібностей особистості, і має за мету отримання та використання здобутих знань.

Подальшого дослідження потребують питання психолого-педагогічних умов організації науково-дослідницької роботи зі студентами у вищих навчальних закладах України у різні історичні періоди.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Голобородько В.В. Наукова робота учнів / В.В. Голобородько. Програма організації науково-дослідницької діяльності учнів / – Х.: Основа, 2005. – 208 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / Гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Ковальчук В. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник / В. Ковальчук, Л. Моїсєєв. - 2-е вид., перероб. і доп. – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 208 с.
6. Князян М.О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутнього педагога: структура, функції, засоби активізації: Навчальний посібник / М. О. Князян. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 136 с.
7. Микитюк О. Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в ХІХ ст. :: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Микитюк Олександр Миколайович ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2003. – 405 арк.
8. Прокопів Л. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ століття) : монографія / Любов Прокопів. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 256 с.
9. Сметанський М. Шляхи удосконалення педагогічної підготовки майбутніх учителів/ Микола Сметанський // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 36 – 40.
10. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп./ В. М. Шейко, Н.М. Кушнарєнко – К.: Знання-Прес, 2002. – 295 с.